

Σιδηρόπουλο, Τάκη Τζάνη, Θανάση Χατζηπαντωνίου, που βοήθησαν στην επιτόπια ερευνά μου.

Επίσης οφείλω να εκφράσω άπειρες ευχαριστίες στην κυρία Αγγελική Τσο-
λακίδου - Τσαμσακίσογλου, πτυχιούχο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπι-
στημίου της Κωνσταντινουπόλεως, που δέχτηκε, με μεγάλη προθυμία, να μου
μεταφράσει τα άρθρα των Τούρκων συγγραφέων που εμφανίζονται στις παρα-
πομπές.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΚΟΥΡΤΗΣ

Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΟΡΜΟ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ 1912

Η απελευθέρωση της Έδεσσας και της περιοχής της τον Οκτώβριο του 1912 από την μακράιωνη οθωμανική υποδούλωση και η ενσωμάτωσή τους στον πολιτικό κορμό του Ελληνικού κράτους (που ιδρύθηκε το 1830) ήταν φυσικό να δημιουργήσει προβλήματα αφομοίωσης στους θεσμούς της ελληνικής διοίκησης και “διαδοχής” των τουρκικών από τις ελληνικές Αρχές, φαινόμενο που παρατηρήθηκε σε όλη τη Μακεδονία, γι’ αυτό οι νεοαπελευθερωμένες περιοχές ονομάστηκαν “Νέαι χώραι”, σε αντίθεση με την “Παλαιά Ελλάδα”.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Έδεσσας, πρώτος πολιτικός διοικητής της περιοχής με τον τίτλο του “Κυβερνητικού Επιτρόπου” διορίστηκε ο διπλωματικός υπάλληλος Αντώνιος Ζώτος, ο οποίος αργότερα προήχθη σε διευθυντή Πολιτικών Υποθέσεων της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας (έδρα Θεσσαλονίκη), αλλά πέθανε στις αρχές του 1919¹.

Συγκεκριμένα μετά την απελευθέρωση, με το Νόμο 524 της 24/31-12-1914 “Περί διοικητικής διαιρέσεως και διοικήσεως των Νέων Χωρών” η περιοχή του Νομού Πέλλας οργανώθηκε διοικητικά σε τρεις επαρχίες, που ονομάζονταν Υποδιοικήσεις και υπάγονταν στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, είχαν δε τις έδρες τους στις πόλεις Έδεσσα (Βοδενά), Νότια (η Υποδιοίκηση Νοτίων μετονομάστηκε Υποδιοίκηση Ενωτίων με το ΦΕΚ 525/16-11-1915) και Γενιτσά (στα τούρκικα Yenice=Νέα πόλη). Λίγο αργότερα με Βασιλικά Διατάγματα (ΦΕΚ 106 και 120/19-3-1915) καταργήθηκε η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και ιδρύθηκε ο Νομός Θεσσαλονίκης, στον οποίο υπήχθησαν οι Υποδιοικήσεις Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Έδεσσας, Γενιτσών, Κιλκίς, Χαλκιδικής και Νοτίων. Προϊστάμενος, λοιπόν, στην Υποδιοίκηση Έδεσσας ορίστηκε ήδη από το 1912 ο διπλωμάτης Αντώνιος Ζώτος. Ο Νομός Πέλλας, ως ξεχωριστή διοικητική περιφέρεια, ιδρύθηκε με το υπ’ αριθ. 1972/29-3/6-4-1917 (ΦΕΚ 64) Διάταγμα της Προσωρινής Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης (του Βενιζέλου) “περί συστάσεως έκτου Νομού εν Μακεδονία”· ο νέος Νομός περιέλαβε τις υποδιοικήσεις Γενιτσών, Έδεσσας και Ενωτίας, που αποσπάστηκαν από το Νομό Θεσσαλονίκης, και έδρα του Νομού (Μητρόπολις, όπως αναφέρει το Διάταγμα) ορίστηκε η πό-

1. Εφ. Έδεσσα (6/15-3-1919). Κ. Σταλίδης, Η Έδεσσα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, Έδεσσα 1988, σ. 244, 257. Επίσης γενικά, βλ. Χ. Παπαστάθης, “Η ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο Ελληνικό Κράτος”, στο συλλογικό έργο: Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 24-39.

λη των Γενιτσών (μετονομάσθηκε σε Γιαννιτσά με το Βασιλικό Διάταγμα της 2-3-1926, ΦΕΚ 97). Όμως, μόλις ένα μήνα μετά την ίδρυση του Νομού Πέλλας, με το Διάταγμα 2332/7/21-5-1917 (ΦΕΚ 93) της Προσωρινής Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης, έδρα του Νομού ορίσθηκε η Έδεσσα². Μετά τη λήξη του "Εθνικού Διχασμού" οι διοικητικές αυτές ρυθμίσεις επικυρώθηκαν από την επίσημη (πάλι υπό τον Βενιζέλο) κυβέρνηση των Αθηνών με το Νομοθετικό Διάταγμα της 20-6-1917 "Περί ισχύος της θεσπισθείσης υπό της Προσωρινής Κυβερνήσεως Θεσσαλονίκης διοικητικής διαιρέσεως των Νέων Χωρών" (ΦΕΚ 119). Διοικητική μεταβολή επήλθε το 1919 με το Βασιλικό Διάταγμα της 13-11-1919 (ΦΕΚ 274), με το οποίο συστάθηκε στο Νομό Πέλλας η Υποδιοίκηση Γουμενίτσας, που συγκροτήθηκε από χωριά των Υποδιοικήσεων Γενιτσών, Ενωτίας και Θεσσαλονίκης με έδρα τη Γουμένιτσα του Κιλκίς· το 1924, όμως, με το Νόμο 3226/30-8-1924 (ΦΕΚ 212) "περί συστάσεως Νομού Χαλκιδικής" η επαρχία Γουμενίτσας αποσπάσθηκε από το Νομό Πέλλας και υπήχθη στο Νομό Θεσσαλονίκης και αργότερα στο Νομό Κιλκίς. Από τότε (1924) ο Νομός Πέλλας έλαβε την οριστική εδαφική του διαμόρφωση (Επαρχίες Έδεσσας, Γιαννιτσών και Ενωτίας), ενώ με το Διάταγμα της 12-12-1927 (ΦΕΚ 304) η Επαρχία Ενωτίας μετονομάσθηκε σε Επαρχία Αλμωπίας³.

Πρώτος νομάρχης του Νομού Πέλλας διορίσθηκε από την κυβέρνηση Βενιζέλου το 1917 κάποιος Μεταξάς, ο οποίος αντικαταστάθηκε λίγο αργότερα από τον Παναγιώτη Τσιτσιλία· ο τελευταίος είναι γνωστός από ένα ενημερωτικό δελτίο (εφημερίδα) με τον τίτλο "ΕΔΕΣΣΑ", που εξέδιδε και στο οποίο αναγράφονταν οι διάφορες ομιλίες του (σώθηκε ένα τέτοιο φύλλο του 1918). Το 1919, όπως προκύπτει από την ομώνυμη εφημερίδα "ΕΔΕΣΣΑ" του Συμεών Θαλασσινού, διορίζεται νομάρχης Πέλλας ο βενιζελικός δημοσιογράφος και ευθυμογράφος Σταμάτης Σταματίου, ο οποίος παντρεύθηκε με Εδεσσαία (τη Θεανώ Δώδου) και αγαπήθηκε πολύ από τους κατοίκους της πόλης. Μετά την ήττα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, ο Σταματίου παύθηκε στις 10-11-1920⁴ και στη θέση του νομάρχη Πέλλας διορίσθηκαν αλληλοδιαδόχως μέχρι το 1922 οι αντιβενιζελικοί Εμμανουήλ Κωνσταντίνου (Εδεσσαίος μακεδονομάχος και ίσως ο μόνος νομάρχης Πέλλας, που καταγόταν από το Νομό και μάλιστα από την Έδεσσα) και Στ. Βελόπουλος. Με την επικράτηση της επανάστασης των βενιζελικών αξιωματούχων το Σεπτέμβριο του 1922, επανατοποθετήθηκε νομάρχης Πέλλας ο Σταμάτης Σταματίου και παρέμεινε στη θέση αυτή ίσως μέχρι το 1925⁵.

2. Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας, Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων, τ. 37 (Νομός Πέλλας), Αθήνα 1962, σ. 5.

3. Ο.π., σ. 5.

4. Εφ. Εφημερίς των Βαλκανίων (796/11-11-1920).

5. Ν. Σινόπουλος, ΠΕΛΛΑ: Έδεσσα, Γιαννιτσά, Αρδέα, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 157. Εφ. Έδεσσα του Συμεών Θαλασσινού (15/15-8-1919). Εφ. Πρωινή (5-8-1991).

Η δύσκολη αυτή περίοδος ενσωμάτωσης της περιοχής της Έδεσσας στο διοικητικό σύστημα της "Παλιάς Ελλάδας" συνέπεσε με συνεχείς πολέμους: Τους Α' και Β' Βαλκανικούς (1912-13), τον Α' Παγκόσμιο (1914-18), την εκστρατεία στην Ουκρανία (1919) και την τραγική Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22). Κι ενώ οι περισσότεροι από τους πολέμους αυτούς μόνο έμμεσα επηρέασαν την Έδεσσα (από την άποψη της στρατολόγησης των κατοίκων της), ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος την επηρέασε άμεσα: Ο πόλεμος κηρύχθηκε στις 15 Ιουλίου 1914, η ουσιαστική ουδετερότητα της χώρας, όμως, διήρκεσε μέχρι στις 15 Σεπτεμβρίου 1915, οπότε αποβιβάσθηκαν οι πρώτες αγγλογαλλικές δυνάμεις στη Θεσσαλονίκη· έτσι, από τα τέλη του 1915, με την προώθηση των συμμαχικών δυνάμεων στην Έδεσσα και από εκεί στα βόρεια (Καϊμάκτσαλαν-Τζένα) και δυτικά (Φλώρινα-Μοναστήρι), αρχίζει η εμπλοκή της πόλης και της περιοχής - κυρίως της Αλμωπίας - στο Βαλκανικό Μέτωπο, που δημιουργήθηκε στους ορεινούς όγκους βόρεια της Έδεσσας. Όσον αφορά την περίοδο του "Εθνικού Διχασμού" (Αύγουστος 1916 - Ιούνιος 1917), στη διάρκεια της οποίας η χώρα είχε χωριστεί σε δύο τμήματα ("Κράτος της Θεσσαλονίκης" στα βόρεια και "Κράτος των Αθηνών" στο νότο) και λειτουργούσαν δύο παράλληλες κυβερνήσεις, η επίσημη στην Αθήνα και η επαναστατική "Τριανδρία" στη Θεσσαλονίκη, είναι βέβαιο ότι η Έδεσσα, όπως και όλες οι περιοχές, όπου υπήρχαν αγγλογαλλικά στρατεύματα, υπαγόταν στο "Κράτος της Θεσσαλονίκης", δηλαδή βρισκόταν υπό την εξουσία της κυβέρνησης Βενιζέλου.

Συγκεκριμένα, την επόμενη κιόλας ημέρα μετά την εκδήλωση του Κινήματος στη Θεσσαλονίκη συγκροτήθηκε στην Έδεσσα στις 18 Αυγούστου 1916 "Επιτροπή Εθνικής Αμύνης", η οποία κατέλυσε τις νόμιμες Αρχές, ανέλαβε με επαναστατικό τρόπο τη διοίκηση της περιοχής και διέταξε ότι πάντες "οφείλουν υπακοήν εν ονόματι της εν Θεσσαλονίκη Γενικής Επιτροπής Εθνικής Αμύνης". Ψυχή του Κινήματος στην Έδεσσα ήταν ο τότε λοχαγός Νεόκοσμος Γρηγοριάδης (παλιός Μακεδονομάχος και μετέπειτα στρατηγός και πολιτικός). Αυτός ήταν που κατέλυσε τις φιλοβασιλικές Αρχές στην Έδεσσα και ως μέλη της τοπικής "Επιτροπής Εθνικής Αμύνης" όρισε τους Αθανάσιο Μπουζάνη (δικηγόρο), Γεώργιο Κιόρτση (ιατρό), Ευάγγελο Χατζηπρόπκου (βιομήχανο), Λάζαρο Νόιτση (έμπορο), Κλέωνα Παναγιώτου (κουκουλέμπορο) και κάποιον Δημήτριο Βεγυράκη⁶.

Την περίοδο της τουρκοκρατίας, παράλληλα προς την τουρκική Δημαρχία της πόλης, λειτουργούσε και μάλιστα ανεγνωρισμένη από τους Οθωμανούς, η "Ελληνική Ορθόδοξος Κοινότης Βοδενών", δηλαδή η ελληνική Δημογεροντία της πόλης υπό την προεδρία του εκάστοτε μητροπολίτη, η οποία απαρτιζόταν

6. Γ. Τουσίμης, "Το πολιτικό κλίμα στην Έδεσσα κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού", εφ. Έδεσσα (1526/21-11-1992).

από σημαίνοντες Έλληνες της Έδεσσας (τότε Βοδενά), αποφάσιζε για θέματα, που αφορούσαν τους Έλληνες και γενικά χριστιανούς κατοίκους της πόλης - κυρίως για εκπαιδευτικά ζητήματα - και τους εκπροσωπούσε ενώπιον των τουρκικών Αρχών· είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η Δημογεροντία αυτή, η οποία έπαιξε σημαίνοντα ρόλο στην παράδοση των Τούρκων πριν ακόμη από την απελευθέρωση της Έδεσσας, μετεξελίχθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση σε μια επταμελή "Προσωρινή Διοικητική Επιτροπή", δηλαδή σε ένα είδος προσωρινού Δημοτικού Συμβουλίου της πόλης (τα τέσσερα από τα επτά μέλη της Επιτροπής ήταν οι Γρηγόριος Τσίτσης, Γ. Περτσεμλής, Α. Βασδάρης και Α. Δουμπόγιας, ενώ οι υπόλοιπες υπογραφές είναι δυσανάγνωστες). Έχει διασωθεί στα Αρχεία του Δήμου Έδεσσας το πρακτικό της συνεδρίασης της Επιτροπής αυτής στις 31 Οκτωβρίου 1912 (μόλις 13 ημέρες μετά την απελευθέρωση), στο οποίο αναγράφονται αποφάσεις για την τρέχουσα λειτουργία του Δήμου και ιδίως για θέματα μισθοδοσίας, ενώ η απόφαση για τον αναδιορισμό κάποιου Τούρκου με το όνομα Χαδ. Ρασίμ εφένδη ως κλητήρα του Δήμου, που περιλαμβάνεται στο ίδιο πρακτικό, αποδεικνύει τις αγαθές σχέσεις, που διατηρούσαν οι χριστιανοί Έδεσσαίοι με τους μετριοπαθείς Τούρκους⁷.

Το πρόβλημα της "διαδοχής" των τουρκικών από τις ελληνικές Αρχές εμφανίσθηκε ολοκάθαρα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση: Τελευταίος Τούρκος Δήμαρχος της Έδεσσας ήταν ο Αλή Ριζά, άνθρωπος μετριοπαθής, που πρωτοστάτησε στην αναίμακτη παράδοση της πόλης στον ελληνικό στρατό και γι' αυτό το λόγο συμπαιθής στους Έδεσσαίους· ο Τούρκος Αλή-Ριζά, λοιπόν, παρέμεινε - όσον και αν τούτο φαίνεται σήμερα περίεργο - δήμαρχος της Έδεσσας και μετά την απελευθέρωση μέχρι το Μάρτιο του 1916, παράλληλα όμως τοποθετήθηκε δίπλα του ως Γενικός Γραμματέας του Δήμου ο μακεδονομάχος (παιδονόμος στο επάγγελμα) Ηλίας Σημάδης⁸. Συγκεκριμένα, στα Αρχεία του Δήμου Έδεσσας εμφανίζεται ως δήμαρχος ο Αλή Ριζά από το πρώτο σωζόμενο Πρακτικό Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου (13-1-1914) μέχρι το ψήφισμα 17/13-3-1916, ενώ η επίσημη σφραγίδα στο τέλος κάθε Πρακτικού ή Ψηφίσματος αναγράφει "Βασίλειον της Ελλάδος - Δήμαρχος Εδέσσης". Η διατήρηση του Τούρκου δημάρχου οφειλόταν στο άρθρο 3 § 2 του Νόμου ΔΡΑΔ/1913 "Περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων Χωρών" (συντάκτης του Νόμου ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν), το οποίο όριζε ότι διατηρούνται "αι τοπικά δημοτικά και κοινοτικά αρχαί". Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στη Θεσσαλονίκη, όπου ο Τούρκος δήμαρχος Οσμάν Σαΐτ Μπέης διατηρήθηκε - με ορισμένα διαλείμματα - στη Δημαρχία μέχρι το 1922⁹.

7. Κ. Σταλίδης, *ό.π.*, σ. 254.

8. Ν. Σινόπουλος, *ό.π.*, σ. 184.

9. Α. Τάχος, *Η συμβολή της ελληνικής διοικήσεως στην παλιγγενεσία των Νέων Χωρών*

Το Μάρτιο του 1916 οι ελληνικές Αρχές διόρισαν ως πρώτο Έλληνα δήμαρχο στην Έδεσσα τον μεγαλοκτηματία και μακεδονομάχο Γεώργιο Πέτσο.

Το Ψήφισμα του Δημοτικού Συμβουλίου, που αναφέρει για πρώτη φορά τον Γ. Πέτσο ως δήμαρχο είναι το υπ' αριθ. 18/13-3-1916, όπου ως δημοτικοί σύμβουλοι αναγράφονται οι Γρηγόριος Τσίτσης, Αναστάσιος Βασδάρης, Βασίλειος Δώδος και Λυσίμαχος Χατζηδημούλας, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι ένα από τα θέματα του Ψηφίσματος αυτού αποτελεί η έκφραση ευχαριστιών προς τον Τούρκο πρώην δήμαρχο Αλή Ριζά. Ο Γεώργιος Πέτσος παρέμεινε δήμαρχος μέχρι τα τέλη του 1920, δηλαδή μέχρι την ήττα των Βενιζελικών στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920. Έτσι, στο Πρακτικό του Δημοτικού Συμβουλίου Έδεσσας της 20-12-1920 στη θέση του δημάρχου εμφανίζεται ο παλιός μακεδονομάχος, καθηγητής και διευθυντής του Ημιγυμνασίου της πόλης Αθανάσιος Φράγκος, ο οποίος προφανώς τοποθετήθηκε από τη νέα κυβέρνηση των Λαϊκών. Μετά δύο χρόνια, όμως, στο Πρακτικό του Δημοτικού Συμβουλίου της 28-12-1922 επανεμφανίζεται ως δήμαρχος Έδεσσας ο Γεώργιος Πέτσος, ο οποίος προφανώς επανατοποθετήθηκε στη Δημαρχία μετά τη λεγόμενη "Επανάσταση του Στρατού" (Σεπτέμβριος 1922), που ακολούθησε τη Μικρασιατική Καταστροφή. Τέλος, στην Πράξη της 21-2-1924 της Δημαρχιακής Επιτροπής εμφανίζεται ως δήμαρχος Έδεσσας ο έμπορος Κλέων Παναγιώτου μετά την παραίτηση από το αξίωμα αυτό του Γ. Πέτσου, επειδή ο τελευταίος εκλέχθηκε βουλευτής των Φιλελευθέρων στις εκλογές της 16-12-1923¹⁰.

Πρέπει, μάλιστα, να τονισθεί ότι όλοι όσοι κατείχαν το δημαρχιακό αξίωμα από την απελευθέρωση του 1912 έως τα τέλη του 1925 ήταν διορισμένοι από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, ενώ Δημοτικές Εκλογές έγιναν στην Έδεσσα - όπως και σε όλες τις "Νέες Χώρες" - για πρώτη φορά στις 24-10-1925¹¹ και με τις εκλογές αυτές ανεδείχθη πρώτος αιρετός δήμαρχος Έδεσσας ο Κλέων Παναγιώτου (1880-1962)¹².

Ως σημαντικότερο γεγονός των πρώτων ετών του βίου του Δήμου Έδεσσας πρέπει να θεωρηθεί η εγκατάσταση δικτύου διανομής ηλεκτρικού ρεύματος, η οποία έγινε στις αρχές του 1919 από τα συμμαχικά στρατεύματα, που είχαν απομείνει στην Έδεσσα μετά τη λήξη του πολέμου, ενώ το ρεύμα προερχόταν

(Τα πρόσωπα υπεράνω των θεσμών), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 25. Χ. Παπαστάθης, *ό.π.*, σ. 28.

10. Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 185 επ.

Γ. Μίντσης, *80 Χρόνια Ελεύθερη Έδεσσα: 1912-1992 (Σύγχρονη Ιστορία της πόλης και της περιοχής)*, Έδεσσα 1992, σ. 63.

11. Γ. Δαφνής, *Συνοπτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος*, Αθήνα 1971, σ. 63.

12. Ν. Σινόπουλος, *ό.π.*, σ. 184.

από επίταξη τουρμπινών των εργοστασίων κλωστούφαντουργίας της πόλης¹³· μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων αυτών (εντός του 1919) ο Δήμος Έδεσσας αγόρασε από το γαλλικό στρατό την εγκατάσταση του δικτύου διανομής αντί 60.000 γαλλικών φράγκων (τίμημα, το οποίο εξοφλήθηκε τμηματικά με εγγυητές εργοστασιάρχες, που ήταν ταυτόχρονα δημοτικοί σύμβουλοι)· έπειτα από την απόκτηση του δικτύου, ο Δήμος αγόραζε το ηλεκτρικό ρεύμα αρχικά από το εργοστάσιο Τσίτση και αργότερα από τα άλλα εργοστάσια της πόλης και από το μεταπωλούσε στους καταναλωτές, επρόκειτο όμως για ρεύμα πολύ χαμηλής τάσης (συνεχές και όχι τριφασικό), το οποίο παρείχε ελάχιστο φωτισμό· αργότερα, ο δήμαρχος Κλέων Παναγιώτου (1925-1929) κατασκεύασε ένα μικρό δημοτικό εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, το οποίο αποδείχθηκε ανεπαρκές και, έτσι, συνεχίστηκε η αγορά ρεύματος από τα εργοστάσια της πόλης¹⁴. Τέλος, το Δεκέμβριο του 1920 ο Δήμος Έδεσσας σύναψε δάνειο 200.000 δρχ. τριακονταετούς διάρκειας με επιτόκιο 6%¹⁵.

Όσον αφορά τη νομική υπόσταση του Δήμου Έδεσσας, ο Δήμος ιδρύθηκε και τυπικά ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου -γιατί ουσιαστικά ήδη λειτουργούσε - με το Βασιλικό Διάταγμα της 3ης Μαρτίου 1918 (ΦΕΚ Α' 98/1918) και περιλάμβανε, εκτός από την πόλη της Έδεσσας, τα χωριά Καισαριανά, Προάστιο, Ριζάρι, Κλησοχώρι, Σάμαρι, Μαργαρίτα, Λύκους (καθώς και κάποιον συνοικισμό με το όνομα Δελακλή Καγιά - μάλλον πρόκειται για το Σιδηροδρομικό Σταθμό του Άγρα), ενώ με το Διάταγμα της 28-6-1918 (ΦΕΚ 147/1918) συμπεριλήφθηκε στο Δήμο Έδεσσας και το χωριό Σωτήρα· αργότερα, στη δεκαετία του '20, αποσπάστηκαν και απετέλεσαν ξεχωριστές Κοινότητες τα περισσότερα από τα χωριά αυτά, απέμειναν δε στο Δήμο της Έδεσσας μόνο οι κοντινοί συνοικισμοί Κλησοχώρι, Προάστιο και Καισαριανά. Ως προς τον πληθυσμό της Έδεσσας, ενώ υπάρχουν πολλές ανεπίσημες - και σε πολλά σημεία αλληλοσυγκρουόμενες - πληροφορίες για τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας¹⁶, για τη δεκαετία του 1910 υπάρχει μόνο η "Απαρίθμηση (sic) των Κατοίκων των Νέων Χωρών", που διεξήχθη στις 28-4-1913 από τον πρώτο Γενικό Διοικητή Μακεδονίας Κ. Ρακτιβάν: Βάσει της "απαρίθμησης" αυτής η πόλη της Έδεσσας είχε πληθυσμό 8.846 κατοίκους, η Υποδιοίκηση Έδεσσας (δηλαδή οι σημερινές επαρχίες Έδεσσας και Αλμωπίας) 68.017 κατοίκους, η πόλη των Γενιτσών, όπως αποκαλούνταν τότε τα Γιαννιτσά, 7.167 κατοίκους και η Υποδι-

13. Σύμφωνα με μια πηγή, η οποία όμως είναι προφανώς λανθασμένη - Νομαρχιακή Επιτροπή Κ.Κ.Ε. Πέλλας - Νομαρχιακό Συμβούλιο Κ.Ν.Ε. Πέλλας, Το εργατικό κίνημα της Έδεσσας 1905-1965, χωρίς τόπο έκδοσης 1988, σ. 7 - η έναρξη της ηλεκτροδότησης της Έδεσσας έγινε στις 29 Μαρτίου 1920.

14. Εφ. Εμπρός (3/18-10-1930 και 4/26-10-1930).

15. Δήμος Έδεσσας, Εκθεσις Δημοσιακής Επιτροπής, Έδεσσα 1930.

16. Κ. Σταλίδης, ό.π., σ. 276 επ.

οίκηση Γενιτσών 32.997 κατοίκους, άρα όλος ο Νομός Πέλλας (Υποδιοικήσεις Έδεσσας και Γιαννιτσών), τότε, αμέσως μετά την απελευθέρωση, είχε πληθυσμό 101.014 άτομα¹⁷.

Το 1920, δηλαδή μετά τη λήξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και την ομαλοποίηση της κατάστασης, διεξήχθη και νέα απογραφή του ελληνικού κράτους στις απελευθερωμένες περιοχές ("Νέαι Χώραι"), σύμφωνα με την οποία ο Νομός Πέλλας είχε 99.726 κατοίκους, η πόλη της Έδεσσας είχε πληθυσμό 9.411 κατοίκους και ο Δήμος της Έδεσσας (δηλαδή μαζί με τα προαναφερθέντα χωριά) είχε 10.544 δημότες¹⁸. Ανάμεσα στον πληθυσμό αυτό υπήρχαν δύο αξιόλογες μειονότητες: των Τούρκων, η οποία μετανάστευσε σταδιακά στην Τουρκία ως το 1924, και των "Βουλγαρομακεδόνων", η οποία "σχηματίστηκε" μόλις το 1870 με την υποστήριξη της βουλγαρικής (σχισματικής) Εξαρχίας και η οποία μετανάστευσε στη Βουλγαρία τις δεκαετίες του '20 και του '30, βάσει της Συνθήκης του Neuilly¹⁹.

Πάντως, στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου ο πληθυσμός της Έδεσσας αυξήθηκε (κατά 600 περίπου κατοίκους μεταξύ των ετών 1913 και 1920) λόγω της εγκατάστασης στην πόλη προσφύγων από βορειότερες περιοχές, όπου ήταν το θέατρο του πολέμου, οι οποίοι κατέφυγαν στην Έδεσσα, για να αποφύγουν τις εχθροπραξίες· επρόκειτο κυρίως για βλαχόφωνους Έλληνες από την περιοχή Μοναστηρίου (σημερινά Bitola), οι οποίοι μετά τον πόλεμο εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Φλώρινα, την Έδεσσα και άλλες πόλεις, λόγω του γεγονότος ότι το Μοναστήρι περιήλθε οριστικά υπό σερβική κυριαρχία. Επίσης, στη διάρκεια του πολέμου εγκαταστάθηκαν προσωρινά στα διάφορα ξενοδοχεία και πανδοχεία της πόλης (π.χ. στο "Εθνικόν" ιδιοκτησίας του εργοστασιάρχη Ηρακλή Χατζηδημούλα, στο "Παρθενών", στο ξενοδοχείο "Λουξ" του Φιλίδη και άλλα), καθώς και σε επιτεταγμένα σπίτια, πολλοί ξένοι στρατιωτικοί, κυρίως Γάλλοι και Σέρβοι, οι οποίοι έδωσαν στην Έδεσσα της εποχής εκείνης κοσμοπολίτικο χρώμα. Υπολογίζεται ότι στη διάρκεια του Βαλκανικού Μετώπου 2.000 - 3.000 Σέρβοι αξιωματικοί και στρατιώτες υπήρχαν στην Έδεσσα, οι οποίοι μάλιστα υποκίνησαν μια ανεπιτυχή σερβική εθνική προπαγάνδα. Ακόμη, ο γαλλικός στρατός έκτισε μέσα στην Έδεσσα, στη θέση όπου το 1929 κατασκευάστηκε το εριοργείο ΣΕΦΕ.ΚΟ., ένα διώροφο κτίριο, το οποίο

17. Πηγή: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Απαρίθμηση Κατοίκων των Νέων Χωρών του 1913, Αθήνα 1915. Κ. Μοσκόφ, Ιστορία του Κινήματος της εργατικής τάξης, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 266.

18. Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας, Απογραφή Πληθυσμού 1920, Αθήνα 1921.

19. Γ. Μίντσης, Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος (Γενική Ιστορική Επισκόπηση: 1870-1992), στ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 67 επ. Ο ίδιος, 80 Χρόνια Ελεύθερη Έδεσσα, σ. 46 επ. και 69 επ.

ίσως χρησίμευε ως αποθήκη οπλισμού (αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως κτίριο γραφείων του εργοστασίου ΣΕΦΕ.ΚΟ.) τοποθέτησαν, μάλιστα, και γαλλική επιγραφή στη διακοσμητική ταινία του γείσου της πρόσοψης του κτιρίου αυτού με τη φράση "Armes Françaises", δηλαδή "Γαλλικά Όπλα"²⁰.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-18) ακολούθησε η ατυχής Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22), σημαντικότερη συνέπεια της οποίας υπήρξε η αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών (με θρησκευτικά κριτήρια), που συμφωνήθηκε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με το Πρωτόκολλο της 30ης Ιανουαρίου 1923, που τέθηκε σε ισχύ μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης (24-7-1923), βάσει του οποίου πάνω από ένα εκατομμύριο Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα, απ' όπου έφυγαν οι μουσουλμάνοι των "Νέων Χωρών". το γεγονός αυτό επηρέασε άμεσα την πόλη της Έδεσσας, όπου κατοικούσε σημαντικός αριθμός Τούρκων (3.000 - 4.000 στις αρχές του 20ού αι.)²¹, οι οποίοι μετά την απελευθέρωση του 1912 ζούσαν αρμονικά με τους Έλληνες, απελάμβαναν ίσων δικαιωμάτων, είχαν δικό τους Μουφτή (θρησκευτικό αρχηγό) τον Χουσεΐν Ζουχδή Εφέντη, του οποίου την κηδεία στις 2-12-1921 παρακολούθησαν όλες οι Αρχές της Έδεσσας²², είχαν δικό τους Δημοτικό Σύμβουλο τον Χουσεΐν Μέμσιου²³ και, τέλος, εξέλεξαν δικούς τους βουλευτές (π.χ. τον Χασάν Μπέη στις εκλογές του 1915²⁴, ενώ είναι προς τιμήν του ελληνικού στοιχείου της Έδεσσας - όπως και όλης της Μακεδονίας - το γεγονός ότι δεν σημειώθηκε καμιά βιαιοπραγία Ελλήνων κατά Τούρκων, ακόμη και στις δυσκολότερες φάσεις του ελληνοτουρκικού πολέμου 1919-22· ωστόσο, ο μουσουλμανικός αυτός πληθυσμός της Έδεσσας άρχισε κατά ομάδες να εγκαταλείπει την πόλη μετά την απελευθέρωση, ενώ οι τελευταίοι αναγκάστηκαν να φύγουν μετά την 1η Μαΐου 1924, όταν με καθυστέρηση ενός έτους τέθηκε σε ισχύ το Πρωτόκολλο περί ανταλλαγής πληθυσμών, και στην περιοχή των τουρκικών συνοικιών της Έδεσσας εγκαταστάθηκαν οι Έλληνες πρόσφυγες, που ήλθαν από τη Μικρά Ασία, οπότε με αυτό τον τρόπο σχηματίστηκε η σύγχρονη δημογραφική δομή της Έδεσσας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απογραφή προσφύγων του Απριλίου του 1923, είχαν εγκατασταθεί μέχρι τότε στην πόλη της Έδεσσας 2.090 πρόσφυγες (888 άνδρες και 1202 γυναίκες), στο Δήμο Έδεσσας 2.253 πρόσφυγες και συνολικά στο Νομό Πέλλας 19.718 πρό-

20. Χρ. Ζαρκάδα - Πιστιόλη, "Εργοστάσια Κλωστοϋφαντουργίας στην Έδεσσα", Αρχαιολογία, 18 (1986), 37-47.

21. 3.000 - 4.000 Τούρκοι στις αρχές του 20ου αι., Κ. Σταλίδης, ό.π., σ. 291-93.

22. Εφ. Νέα Έδεσσα, (23/3-12-1921).

23. Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Έδεσσας στα ανέκδοτα Αρχεία του Δήμου, έτους 1920.

24. Εφ. Έδεσσα (15/15-8-1919).

σφυγες (9.551 άνδρες και 10.167 γυναίκες)²⁵.

Μητροπολίτης Βοδενών - όπως ήταν τότε ο επίσημος τίτλος του σημερινού μητροπολίτη Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας - χρημάτισε σε όλη τη διάρκεια της κρίσιμης αυτής εμπόλεμης δεκαετίας ο καταγόμενος από την Κοζάνη Κωνσταντίνος Ρούσης (1874-1941), ο οποίος στις 26-2-1912 μετατέθηκε στην Έδεσσα από την Μητρόπολη Μογλενών (έδρα Φλώρινα), όπου ήταν μητροπολίτης, και παρέμεινε στη Μητρόπολη Βοδενών ως τις 13-10-1922, οπότε μετατέθηκε στη Μητρόπολη Βεροίας²⁶. Ο Κωνσταντίνος, ο οποίος το 1924 τοποθετήθηκε ξανά στην Έδεσσα, όπου και πέθανε (το 1941), διεδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην απελευθέρωση της Έδεσσας, τόσο ως πρόεδρος της Δημογεροντίας Βοδενών, με τον οποίο διαπραγματεύθηκαν οι Τούρκοι την παράδοσή τους, όσο και οργανώνοντας τοπική πολιτοφυλακή από νέους της Έδεσσας, προτού ακόμη φθάσει ο ελληνικός στρατός στην πόλη.

Το σπουδαιότερο, όμως, γεγονός στην Έδεσσα και όλο το Νομό Πέλλας από άποψη ενσωμάτωσής τους στο πολιτικό γίγνεσθαι του ελληνικού κράτους απετέλεσαν οι γενικές βουλευτικές εκλογές της 31ης Μαΐου 1915, οι πρώτες εκλογές, στις οποίες έλαβαν μέρος και οι "Νέες Χώρες" στις εκλογές αυτές, που διεξήχθησαν από την Κυβέρνηση του Δημητρίου Γούναρη, συμμετείχαν τρία κόμματα, οι Φιλελεύθεροι του Ελευθερίου Βενιζέλου, οι Λαϊκοί (φιλοβασιλικοί) του Δημητρίου Γούναρη (αναφερόμενοι ως "Κυβερνητικοί", γιατί από την κυβέρνησή τους έγιναν οι εκλογές) και οι Ανεξάρτητοι, και εφαρμόστηκε το σύστημα της ευρύτερης περιφέρειας, που στην Κεντρική Μακεδονία περιλάμβανε τους Νομούς Θεσσαλονίκης, Πέλλας, Κιλκίς, Ημαθίας και Πιερίας. Υποψήφιοι των Ανεξαρτήτων (υπό την ηγεσία του μακεδονικής καταγωγής Στέφανου Δραγούμη) ήταν ο ιστορικός της Έδεσσας Ευστάθιος Στουγιαννάκης, ο Έδεσσαίος ιατρός-μακεδονομάχος Δημήτριος Ρίζος και ο κατόπιν εθνικός ευεργέτης Ιωάννης Καυταντζόγλου· παρόλο, που οι προβλέψεις στη συγκεκριμένη περιφέρεια ήταν υπέρ των Ανεξαρτήτων (με τους οποίους είχαν συνασπισθεί όλες οι προσωπικότητες του Μακεδονικού Αγώνα), εν τούτοις υπερίσχυσαν οι Λαϊκοί, γιατί με μικροπαροχές πέτυχαν να πάρουν τις ψήφους της τουρκικής κοινότητας και των Εβραίων της Θεσσαλονίκης²⁷. Από το Νομό Πέλλας εκλέχθηκε ο Ιωάννης Πέγιος του Χρήστου με το κόμμα των Λαϊκών²⁸.

25. Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας, Απογραφή Προσφύγων Απριλίου 1923, Αθήνα 1923.

26. Γ. Τουσίμης, "Επισκοπικός Κατάλογος της Μητροπόλεως Εδέσσης", Εδεσσαϊκά Χρονικά, 2, Έδεσσα 1972, 5-17.

27. Ι. Κορδάτος, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδος, τ. 13, Αθήνα 1958, σ. 432. Εφ. Εφημερίς των Βαλκανίων (788/3-11-1920).

28. Εφ. Πρωινή (2.961/3-2-1991), όπου όμως γίνεται σύγχυση με τον συνονόματό του

Ο πρώτος βουλευτής του Νομού Πέλλας Ιωάννης Πέγιος γεννήθηκε στην Έδεσσα στις 12-8-1868, εργάστηκε ως δάσκαλος στο Κρούσοβο και την Έδεσσα και ταυτόχρονα ως γραμματέας στις Μητροπόλεις Βοδενών και Πελαγονίας (όπου συνδέθηκε με στενή φιλία με τον τότε διάκονο στο Μοναστήρι και μετέπειτα Πατριάρχη Αθηναγόρα), ενώ μετά την απελευθέρωση διορίστηκε προϋστάμενος της Γεωργικής Τράπεζας Θεσσαλονίκης· ήταν λόγιος άνθρωπος και συχνά αρθρογραφούσε στην εφημερίδα "ΕΔΕΣΣΑ" του Συμεών Θαλασσινού· σύμφωνα με μαρτυρία της νύφης του Ευαγγελίας Κλωνά-Πέγιου, ο Ιωάννης Πέγιος εξελέγη το 1915 με το Λαϊκό Κόμμα, ενώ στα Αρχεία της Βουλής αναφέρεται απλά ότι υπήρξε βουλευτής, χωρίς να διευκρινίζεται ποιού κόμματος· μετά το 1920 δεν αναμείχθηκε στην πολιτική και πέθανε στην Έδεσσα στις 8-4-1937. Ακόμη, στις ίδιες εκλογές εκλέχθηκε βουλευτής κάποιος Τούρκος με το όνομα Χασάν-Μπέης²⁹, ο οποίος στο Μητρώο Βουλευτών (σελ. 292) αναφέρεται ως Χασάν Μεχμέτ Αλή και είναι άγνωστο με ποιό κόμμα εξελέγη (πιθανόν με τους Λαϊκούς). Πάντως, την πλειοψηφία σε όλη τη χώρα κέρδισαν στις εκλογές αυτές οι Φιλελεύθεροι του Βενιζέλου (185 έδρες) και στις 4-8-1915 σχημάτισαν κυβέρνηση, η οποία όμως παραιτήθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου, λόγω της διαφωνίας με τον βασιλιά για το θέμα της εισδοχής της Ελλάδας στον πόλεμο.

Στις 6 Δεκεμβρίου 1915 έγιναν νέες εκλογές, από τις οποίες απέσχε το Φιλελεύθερο Κόμμα του Βενιζέλου, οπότε κυριάρχησαν οι Λαϊκοί· σύμφωνα με στοιχεία της Βουλής³⁰, στις εκλογές αυτές εξελέγησαν βουλευτές οι: Σωτήριος Γκοτζαμάνης (από τα Γιαννιτσά, προφανώς με το Λαϊκό Κόμμα), Ευστάθιος Στουγιαννάκης (ίσως με το Κόμμα του Στέφανου Δραγούμη, του οποίου ήταν υποψήφιος στις προηγούμενες εκλογές) και ο Τούρκος Χασάν Μεχμέτ Αλή (προφανώς με το Λαϊκό Κόμμα), ο οποίος είχε εκλεγεί και στις πρώτες εκλογές του 1915. Οι εκλογές της 6-12-1915 διενεργήθηκαν, όπως και οι προηγούμενες, με το σύστημα της ευρείας εκλογικής περιφέρειας (οι σημερινοί Νομοί Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Πέλλας, Ημαθίας και Πιερίας αποτελούσαν μια περιφέρεια με 23.431 ψηφίσαντες), ειδικά δε στο Νομό Πέλλας ψήφισαν 5.139 άτομα³¹. Ο βίος της βουλής, που προέκυψε από τις εκλογές της 6-12-1915, διήρκεσε μέχρι τις 30-6-1917, δεδομένου ότι μετά την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου και την εγκατάσταση της Κυβέρνησης Βενιζέλου στην Αθήνα η Βουλή των προηγούμενων εκλογών της 31ης Μαΐου 1915 "αναβίωσε" στις 12 Ιουλίου του 1917, μετά

Αθανάσιο Πέγιο από το Μεσημέρι, βουλευτή του Λαϊκού Κόμματος στο μεσοπόλεμο και το 1946.

29. Εφ. Έδεσσα (14/1-8-1919 και 15/15-8-1919)

30. Βουλή των Ελλήνων, ό.π., σ. 185 επ.

31. Πηγή: Εφ. Φως (9-12-1915).

το σχηματισμό κυβέρνησης από το Βενιζέλο στην Αθήνα - γι' αυτό ειρωνικά αποκλήθηκε "Βουλή των Λαζάρων" - και η διάρκειά της παρατάθηκε αντισυνταγματικά ως τις 10 Σεπτεμβρίου 1920.

Νέες εκλογές έγιναν την 1η Νοεμβρίου 1920 (παλιό ημερολόγιο), στις οποίες το κόμμα του Βενιζέλου έπαθε πανωλεθρία και ούτε ο ίδιος εξελέγη βουλευτής³². Για πρώτη φορά στις εκλογές αυτές ο Νομός Πέλλας εμφανίζεται ως ξεχωριστή εκλογική περιφέρεια και τα αποτελέσματα των εκλογών στο συγκεκριμένο Νομό αναφέρονται στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης "Εφημερίς των Βαλκανίων"³³: Ψήφισαν 10.506, καταψηφίστηκαν οι Φιλελεύθεροι (Βενιζελικοί) - τους οποίους, όπως και στις εκλογές τους 1915, δεν ψήφισε η τουρκική μειονότητα, ασφαλώς και λόγω της Μικρασιατικής Εκστρατείας, που ξεκίνησε ο Βενιζέλος το 1919 - αντίθετα, υπερψηφίστηκαν με μεγάλο ποσοστό οι Γουναρικοί (Λαϊκό Κόμμα), ενώ και το Κόμμα του τέως πρωθυπουργού (και πεθερού του Παύλου Μελά) Στέφανου Δραγούμη εξασφάλισε ένα ποσοστό των ψήφων. Συνολικά στη Μακεδονία εξελέγησαν 116 Λαϊκοί βουλευτές, 27 Βενιζελικοί και 24 Δραγουμικοί· βουλευτές ειδικά από το Νομό Πέλλας εξελέγησαν ο (μετέπειτα υπουργός) ιατρός Σωτήριος Γκοτζαμάνης (1885-1958) με το Λαϊκό Κόμμα (7.791 ψήφοι), ο ιστορικός της Έδεσσας Ευστάθιος Στουγιαννάκης με 7.785 ψήφους μάλλον με το Κόμμα του Στ. Δραγούμη (του οποίου είναι βέβαιο ότι ήταν υποψήφιος και στις πρώτες εκλογές του 1915), οι Τούρκοι Χατζή Γιουσούφ Αλή (7.837 ψήφοι), Σαλή Τεφίνια Χατζή (7.606 ψήφοι) και Χασάν Μπέης Μεχμέτ Αλή (7.511 ψήφοι, προφανώς πρόκειται για τον Χασάν Μεχμέτ Αλή, που εξελέγη δύο φορές βουλευτής το 1915) - οι τρεις αυτοί Τούρκοι μάλλον εξελέγησαν με το Λαϊκό Κόμμα - και, τέλος, ο Γεώργιος Ρωσίδης (ή Ρουσιδής με 7.837 ψήφους), άγνωστο όμως με ποιό κόμμα εξελέγη³⁴.

Επίσης, υποψήφιοι του Νομού Πέλλας, που δεν εξελέγησαν βουλευτές στις εκλογές του 1920, ήταν οι εξής: Ιβραήμ Δουρτζή (3.650 ψήφοι), Γρηγοριάδης (4.353 ψήφοι, αν πρόκειται για τον Νεόκοσμο Γρηγοριάδη, τότε ασφαλώς ήταν υποψήφιος των Φιλελευθέρων), Καραμανώλης (4.078 ψήφοι), Μάγκος (3.919 ψήφοι, βενιζελικός υποψήφιος από τα Γιαννιτσά), Πέγιος (3.990 ψήφοι, προφανώς πρόκειται για τον Ιωάννη Πέγιο, βουλευτή Λαϊκών στην πρώτη Βουλή του 1915, ο οποίος άλλαξε κόμμα και ήταν υποψήφιος των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1920, αλλά δεν εκλέχθηκε - μαρτυρία της νύφης του Ευαγγελίας Κλωνά-Πέγιου), Σαμή Τεφήκ (3.931 ψήφοι), Φιλιππίδης (3.496 ψήφοι), Καυταντζόγλου (7.279 ψήφοι, ίσως πρόκειται για τον Ιωάννη Καυταντζόγλου του Κόμματος του Δραγούμη), Χασάν Μεχμέτ (3.752 ψήφοι), Συνοδινός (3.773 ψή-

32. Γ. Δαφνής, ό.π., σ. 28.

33. Εφ. Εφημερίς των Βαλκανίων (788/3-11-1920, 790/5-11-1920 και 791/6-11-1920).

34. Βουλή των Ελλήνων, ό.π., σ. 185 επ.

φοι), Φράγκος (3.579 ψήφοι, ίσως πρόκειται για τον κατοπινό δήμαρχο Έδεσσας Αθανάσιο Φράγκο), Οικονόμου (4.009 ψήφοι), Κυριακόπουλος (3.392 ψήφοι), Χριστίδης (3.178 ψήφοι), Γάβρος (3.007 ψήφοι), Κυριακόπουλος (3.279 ψήφοι), Νάλτσας (3.347 ψήφοι), Βείς Μεχμέτ Μουνήρ (3.972 ψήφοι), Χωναίος (3.595 ψήφοι) και Παπαζίκος (3.462 ψήφοι)³⁵.

Ο βίος της Βουλής, που προέκυψε από τις εκλογές της 1ης (14ης με το νέο ημερολόγιο) Νοεμβρίου 1920 και αυτοανακηρύχθηκε σε Γ' Εθνοσυνέλευση, ήταν περιπετειώδης, γιατί το Σεπτέμβριο του 1922 εκδηλώθηκε το αντιβασιλικό "Κίνημα του Στρατού" και τελικά προκηρύχθηκαν πρόωρες εκλογές για τη Δ' Συντακτική Συνέλευση στις 16 Δεκεμβρίου 1923³⁶. Εντωμεταξύ, λόγω του ευνοϊκού για το Λαϊκό Κόμμα αποτελέσματος των εκλογών της 1-11-1920 και του θανάτου του βασιλιά Αλέξανδρου, προκηρύχθηκε για την 5η Δεκεμβρίου 1920 δημοψήφισμα σχετικά με την επάνοδο του εξόριστου από το 1917 βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος και επέστρεψε μετά το θετικό - με τεράστιο μάλιστα ποσοστό - αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος· ειδικά, όσον αφορά το Νομό Πέλλας δεν υπάρχουν πληροφορίες (ούτε σε εφημερίδες της εποχής, ούτε στα Αρχεία της Βουλής) σχετικά με τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος αυτού.

Η τελευταία συνέπεια της διαδοχής στην Έδεσσα των τουρκικών Διοικητικών Αρχών από τις αντίστοιχες ελληνικές υπήρξε το θέμα, που ανέκυψε πρόσφατα σχετικά με την κυριότητα επί του σημερινού πάρκου των καταρρακτών της πόλης, όπου επί τουρκοκρατίας και μέχρι τη δεκαετία του 1940 υπήρχε χριστιανικό νεκροταφείο, γι' αυτό το λόγο εξάλλου κτίσθηκε στη θέση αυτή - και εξακολουθεί να υπάρχει - το εκκλησάκι της Αναλήψεως του Σωτήρος. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1941-44) στο χώρο του νεκροταφείου διαμορφώθηκε από τους κατακτητές πάρκο, το οποίο σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο ανήκε στο Δήμο Έδεσσας. Το 1990, όμως, το ελληνικό Δημόσιο διεκδίκησε δικαστικά από το Δήμο την έκταση του πάρκου των καταρρακτών (εμβαδού 26.105 τ.μ.) ισχυριζόμενο ότι πρόκειται για ανταλλάξιμες γαίες και ότι βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης (1923) κατέστη κύριος του χώρου αυτού δήθεν ως διάδοχος του τουρκικού Δημοσίου. Το γεγονός ότι στην περιοχή του πάρκου των καταρρακτών επί τουρκοκρατίας υπήρχε νεκροταφείο αποδεικνύεται επίσης και από παλιές φωτογραφίες και μαρτυρίες περιηγητών της εποχής της τουρκοκρατίας.

Το αποκλειστικά και μόνο χριστιανικό αυτό νεκροταφείο της Έδεσσας ανήκε στο χριστιανικό πληθυσμό της πόλης, ο οποίος επί τουρκοκρατίας ήταν οργανωμένος με τη μορφή της "Ορθόδοξου Κοινότητας Βοδενών", η οποία ήταν ανεγνωρι-

35. Εφ. Εφημερίς των Βαλκανίων (791/6-11-1920, όπου αναγράφεται ότι πρόκειται για τα τελικά αποτελέσματα του Νομού Πέλλας).

36. Γ. Δαφνής, ό.π., σ. 58.

σμένη από την τουρκική διοίκηση και αποτελούσε τη Δημογεροντία της Έδεσσας (ένα είδος τοπικής αυτοδιοίκησης της εποχής εκείνης). Η "Ορθόδοξη Κοινότητα Βοδενών" είχε κυριότητα επί του χώρου του χριστιανικού νεκροταφείου (σημερινού πάρκου) βάσει του άρθρου 94 του τουρκικού νόμου της 2ας Φεβρουαρίου 1274 (1876) "περί γαιών", το οποίο όριζε ότι "...οι ευκτήριοι τόποι (μεταξύ των οποίων φυσικά περιλαμβάνονται και τα νεκροταφεία, όπου γίνονται θρησκευτικές τελετές) εξομολογούμενοι προς δημοσίας οδούς ούτε αγοράζονται ούτε πωλούνται...". Επειδή, λοιπόν, η χριστιανική κοινότητα είχε απευθείας εκ του τουρκικού νόμου δικαίωμα κυριότητας (ή διηνεκούς εξουσίας, *tessatufi*), στο χώρο του χριστιανικού νεκροταφείου, δεν χρειάστηκε να εκδοθεί υπέρ αυτής "ταπί" των τουρκικών Αρχών, που να της χορηγεί το δικαίωμα αυτό. Ο τουρκικός νόμος "περί γαιών" διατηρήθηκε σε ισχύ και μετά την απελευθέρωση του 1912 βάσει του άρθρου 1 του Ν. 147/1914 "περί της εν ταις προσαρτωμέναις χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργάνωσης" (ΕτΚ 25/1-2-1914). Επίσης, το άρθρο 13 του υπ' αριθ. 2468 Διατάγματος της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης (Βενιζέλου), το οποίο επικυρώθηκε (και μάλιστα κατά διεύρυνση της τοπικής εφαρμογής του) με το Νόμο 1072/1917 της επίσημης κυβέρνησης των Αθηνών (και πάλι υπό τον Βενιζέλο), όρισε ότι εξακολουθούν στις "Νέες Χώρες" να ασκούνται τα δικαιώματα χρήσεως και καρπώσεως, που παρείχε ο τουρκικός νόμος "περί γαιών", μέχρις ότου εκδοθεί νέος ειδικός νόμος περί του θέματος αυτού. Πράγματι, εκδόθηκε ο Ν. 2074/1920, δυνάμει του οποίου οι Δήμοι και Κοινότητες των Νέων Χωρών απέκτησαν κυριότητα επί των γαιών, οι οποίες ανέκαθεν είχαν προοριστεί προς κοινή χρήση των κατοίκων, που υπάγονταν στον κάθε Δήμο ή Κοινότητα, και φυσικά τα νεκροταφεία ήταν μεταξύ των γαιών των προορισμένων ανέκαθεν προς κοινή χρήση των κατοίκων³⁷.

Επομένως, ο Δήμος Έδεσσας, ο οποίος διαδέχθηκε νομικά την "Ορθόδοξη Κοινότητα Βοδενών", απέκτησε με τον τρόπο αυτό πλήρη κυριότητα επί της έκτασης του χριστιανικού νεκροταφείου της Έδεσσας (επί τουρκοκρατίας Βοδενά)³⁸. Για το όλο θέμα της αμφισβήτησης από το Δημόσιο της κυριότητας του Δήμου Έδεσσας επί του πάρκου των καταρρακτών επιδιώκεται σήμερα να δοθεί εξώδικη λύση, ώστε να τερματισθεί και η τελευταία αυτή εκκρεμότητα, που προέκυψε από την ένταξη της Έδεσσας στο πολιτικό και νομικό σώμα του ελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση του 1912.

37. Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου 147/1962.

38. Πρβλ. γενικά Γ. Νάκου, «Δικαιϊκοί "μεταβολισμοί" της ιδιοκτησίας στις Νέες Χώρες μετά την ένταξή τους στην ελληνική επικράτεια», Πρακτικά Συμποσίου: Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα, Θεσσαλονίκη ΙΜΧΑ 1990, σ. 153-173.

